

РОЛЬ ТОВАРИСТВА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕРШИХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ УЧИТЕЛЬСЬКИХ З'ЇЗДІВ

Актуальність дослідження. Під час розбудови незалежної Української держави важливим є надійно закладений фундамент з правильно організованою системою освіти. Але цей аспект може бути ефективним лише за умови вивчення історичного досвіду та залучення його найбільш прогресивних і раціональних моментів до сучасної практики. Для збереження самобутності нації, зміцнення національної самосвідомості, підняття престижності української освіти суспільство не може ігнорувати той досвід, що накопичувало віками, виборюючи право на існування української національної школи. У цьому полягає суспільно-практичний аспект актуальності порушеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема, якої ми торкалися, ще не набула достатнього висвітлення в історико-педагогічній літературі. Початок науковій розробці теми поклала робота С.П. Постернака на початку ХХ століття [6, с.119-125]. Якщо брати до уваги українську радянську педагогіку, то діяльність перших Всеукраїнських учительських з'їздів, а також участь Товариства шкільної освіти у їх організації замовчувалась або висвітлювалась поверхово з ідеологічних міркувань. У літературі, яка висвітлює проблеми національної школи знайшли відображення тільки окремі аспекти зазначеної теми у дослідженнях українських науковців (Г. Ващенко, Д. Дорошенка, І. Крилова, С. Сірополка, С. Філоненка). На сучасному етапі розробкою даної теми займалися І. Лиханова, С. Скидан [4, с.10-21], Д. Розовик [8, с.17-27].

Метою нашої статті є обґрунтування того, що український національно-визвольний рух (1917-1920 рр.) підтримували широкі маси суспільства, а також громадські організації, зокрема, Товариство шкільної освіти. Завдяки діяльності цього товариства були організовані і проведені перші Всеукраїнські учительські з'їзди, які заклали основу і дали поштовх для реформування всієї системи освіти української держави.

Виклад основного матеріалу. 1917-1920 рр. – складний і неоднозначний період в історії України. Це часи революційних перетворень, у ході яких спостерігався злет національної свідомості, відновлення української державності та докорінна перебудова в галузі освіти. Зі створенням Української Центральної Ради в 1917 р. береться курс на відродження національної школи. У зв'язку з цим, провідними громадськими діячами були розроблені такі основні напрями освітньої політики: повна українізація школи, видання шкільних підручників, відкриття українських гімназій, кафедр українознавства

у вищих навчальних закладах, створення Української шкільної ради тощо. Величезну роль у цьому процесі відіграло Товариство шкільної освіти, яке власне, і стало організатором перших Усеукраїнських учительських з'їздів 1917 року. Представники товариства зробили реальні кроки до втілення у життя зазначених напрямів освітньої політики.

Вони стали дійсно вагомою подією в житті українського вчительства і громадянства, оскільки на них вперше підіймались і обговорювались найважливіші проблеми рідної школи, визначались головні напрями реформування освіти в Україні.

Підготовку першого Всеукраїнського вчительського з'їзду забезпечило Товариство шкільної освіти. В той час товариство підпорядковувалось Генеральному секретаріатові освіти, який очолював І. Стешенко. Воно було координуючим центром у реформуванні школи та вирішенні організаційних проблем її українізації.

Робота з'їзду відбувалась протягом двох днів – 5 і 6 квітня 1917 р. в Києві за участі приблизно 500 делегатів від початкових, середніх і вищих навчальних закладів майже з усіх областей України. Головою з'їзду був обраний приват-доцент Київського університету ім. Св. Володимира Ф.П. Сушицький, замісником голови – І.М. Стешенко [5, с.17, 24]. Перший український попечитель Київської шкільної округи М. П. Василенко у своїй вітальній промові зробив акцент на тому, що програма першого учительського з'їзду була підготовлена українськими громадськими діячами - членами Товариства шкільної освіти [2, с.5-6].

Делегати з'їзду працювали в трьох секціях: початкової, середньої, вищої школи. Так, у «Постановах секції нижчої школи» йшлося про те, що «українізацію однокласних початкових шкіл необхідно провести з початку нового шкільного року», а вищих початкових шкіл – здійснювати «поволі, відповідно вимогам педагогічного такту». У двокласних сільських школах з початку 1917-1918 н. р. українізувався перший клас, а у третьому – вводились предмети українознавства, тобто української мови і літератури, а також історії та географії України. У восьмому пункті цієї постанови зверталась увага і на дотримання прав національних меншин при українізації народних шкіл, а у наступному, дев'ятому, наголошувалось, що для забезпечення українізації школи необхідно звільнити осіб, які займають відповідальні посади і перешкоджають справі народної освіти. Однією з умов реалізації планів українізації школи мало стати видання шкільних підручників та методичної літератури українською мовою [1, с.35].

Секція середньої школи пропонувала відкривати на державні кошти українські середні школи і, в першу чергу, гімназії, особливо у великих містах, де населення переважно зрусифіковане. В тих самих населених пунктах, де переважало українське населення, пропонувалось українізувати існуючі

гімназії. Перехід на викладання українською мовою всіх середніх школах планувалось здійснити через два роки. Передбачалось також створення паралельних українських та російських класів там, де вимагали обставини [1, с.36].

Потребував змін і навчальний процес у вищих навчальних закладах. Була прийнята постанова про звернення до викладачів ВНЗ, що працюють поза межами України, щоб вони «негайно переносили свої виклади на Україну». Звучав також заклик до професорів та викладачів вищих шкіл України, які володіють українською мовою терміново переходити на викладання нею, або відкривати паралельні курси, де б викладання здійснювалося українською мовою. Пропонувалось також, крім чотирьох кафедр українознавства з наступного 1917-1918 н. р. відкрити ще дві – «історії української етнографії», та «історії української штуки» (народної творчості) [5, с.29].

Багато уваги з'їзд приділив підготовці кадрів українських вчителів. За відсутності підготовлених учительських кадрів для задоволення цих потреб виникла необхідність проведення у період літніх шкільних канікул інструкторських і вчительських курсів. Невдовзі, після завершення роботи першого Всеукраїнського учительського з'їзду розпочалась робота з їх організації. На сторінках місцевої преси публікувались інформаційні матеріали про терміни та місце їх проведення. Для того, щоб мати постійні установи, які б готували кадри українських педагогів, учительські семінарії та інститути з осені 1917 року повинні були стати українськими [7, с.21].

Також, на першому Всеукраїнському учительському з'їзді було порушене питання про необхідність професійного об'єднання українського вчительства. З доповіддю по цьому питанню виступила С. Ф. Русова. Але практичні кроки щодо створення організації були здійснені у травні 1917 р., коли в м. Києві проходили лекторські курси з підготовки організаторів та керівників літніх учительських курсів [1, с.186].

У прийнятій резолюції першого Всеукраїнського учительського з'їзду зазначалось, що українське вчительство необхідно об'єднувати у спілки, воно повинно взяти участь у відродженні України і в будівництві нового життя. Взагалі на з'їзді було прийнято вісім резолюцій, які мали відношення до організаційних питань роботи Всеукраїнської учительської спілки, а саме – матеріального становища, прав учителів, їх освіти, шкільного управління тощо [1, с. 209]. Таким чином, до початку 1917-1918 н. р. відбулось організаційне становлення Всеукраїнської учительської спілки (ВУС). Значення відродження професійної організації учителів для справи українізації школи було непересічним. ВУС стала головним та ідейним підґрунтям у перебудові всієї системи освіти.

Саме на першому з'їзді започаткували організацію єдиної школи в Україні. Була ухвалена постанова про ліквідацію багатоступеневості шкіл і створення єдиної початкової школи, яка давала б повну підготовку учням до навчання у середній школі [11, с.11].

Для розвитку української науки та її перспективи велике значення мала підтримка з'їздом ідеї Українського наукового товариства про заснування Української академії наук в м. Києві. Учасники з'їзду також висловили сподівання щодо перенесення до України архівних матеріалів і предметів старовини для створення Національного архіву і Національного музею [12, с. 3-4].

У ході роботи першого Всеукраїнського учительського з'їзду його учасники неодноразово звертались також до питання видання українських підручників. Пропонувалось існуючим предметним комісіям при Товаристві шкільної освіти доручити «перегляд підручників і складання нових». В ході обговорення цього питання виникла проблема відсутності єдиної наукової термінології та існування місцевих діалектів у різних регіонах України. Були поставлені вимоги до предметних комісій при Товаристві шкільної освіти в розробці нових українських підручників і узгодженні єдиної термінології [1, с.211].

З прийняттям рішення про перехід з нового навчального року на навчання українською мовою в початковій школі, Товариство шкільної освіти приступило до передруку виданих раніше українських підручників та іншої навчальної літератури. У той же час ТШО повідомляло земства та міську владу про те, що потрібно друкувати шкільні підручники для всієї України. Але зробити це у м. Києві в необхідній кількості було неможливо. Тому Товариство просило органи місцевого самоуправління повідомляти, скільки книжок і яких потрібно для повітів і чи зможуть вони «забезпечити друкування підручників у себе на місці».

Отже, ТШО були зроблені перші реальні кроки виконання рішень першого Всеукраїнського учительського з'їзду щодо підготовки українських шкільних підручників. Хоча не вистачало коштів та друкарських засобів, ТШО у пошуках виходу із скрутного становища намагалось знайти підтримку від органів місцевого самоврядування [1, с.212].

До початку навчального року масовим тиражем з'явилась друкована продукція комісій, що діяли при ТШО. Так, комісія з української мови підготувала «Граматичну термінологію і правопис» обсягом 20 сторінок, природнича комісія – «Географічну термінологію» – обсягом 12 сторінок, а математична – не лише підготувала і ухвалила арифметичну термінологію, а на 16 сторінках брошури вмістила також і навчальну програму систематичного курсу арифметики [10, с.5-6].

10-12 серпня, відповідно до постанови першого Всеукраїнського учительського з'їзду відбувся другий Всеукраїнський учительський з'їзд. Як і раніше, підготовку з'їзду провело Товариство шкільної освіти. На з'їзд прибуло понад 700 делегатів, переважно вчителі народних шкіл. Очолили з'їзд І. Лещенко і П. Іваницький.

До 10 серпня – першого дня роботи другого Всеукраїнського учительського з'їзду, Головною шкільною радою було проведено значну підготовчу роботу, що стала запорукою його успішної діяльності [2]. Підготовка до другого з'їзду розпочалась ще у липні 1917 року. Головною шкільною радою (17, 22, 27, 31 липня та 3 серпня) розглядались конкретні питання його підготовки і проведення. На першому засіданні були визначені строки роботи з'їзду та основні питання порядку денного. На наступному засіданні, 22 липня, обговорювались основні тези доповідей з'їзду щодо українізації шкіл. Також детально перевірялось виконання кожного пункту першого Всеукраїнського учительського з'їзду. Засідання 31 липня було присвячене розгляду стану підготовки доповідей та проектів постанов з основних питань з'їзду. А вже напередодні початку його роботи члени шкільної ради вирішували організаційні питання формування структури Генерального секретаріату освіти і визначили деякі кандидатури керівників окремих його підрозділів. Згідно з прийнятими рішеннями було запропоновано, що дошкільною та позашкільною освітою керуватиме С. Русова, середньою шкільною освітою — Г. Голоскевич, вищою освітою – Ф. Сушицький. Невизначеними залишались кандидатури керівників нижчої початкової освіти та шкільного відділу.

Протягом трьох днів продовжувалась робота з'їзду, були заслухані доповіді О.К. Дорошевича «Про літні вчительські курси», А.І. Лещенка «Про діяльність Товариства шкільної освіти», С. Ф. Русової «Націоналізація школи», Я. П. Чепіги «Соціалізація народної освіти», П. І. Холодного «Єдина школа» та ін. [3, с.7].

На другому Всеукраїнському з'їзді делегати продовжували розглядати і поглиблювати головні питання, порушені на першому Всеукраїнському учительському з'їзді. Якщо на першому з'їзді було покладено початок розробці плану єдиної школи на Україні, то в жовтні 1917 року журнал «Вільна українська школа» повідомляв про проект єдиної школи, який виробила спеціальна комісія Товариства шкільної освіти в Києві у складі І. Стешенка, П. Холодного, О. Музиченка та ін. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд ухвалив цей проект і доручив Секретаріатові народної освіти детально розробити план управління єдиною школою, яка б мала такі риси: початкова школа має бути загальноосвітньою, з 7-річним курсом навчання, але через складні економічні та політичні умови тимчасово можна було обмежитися

курсом перших чотирьох років, а курс останніх трьох років треба було приладнати до сучасних вищих початкових шкіл. До середніх шкіл були віднесені гімназії з чотирирічним курсом навчання, технічні школи, сільськогосподарські, вчительські семінарії. Їх програми мали бути такими, щоб до них можна було вступити після закінчення 7-річної загальноосвітньої школи.

Одним із головних моментів в організації школи був її національний характер. Школа повинна бути національною не тільки за мовою викладання, але й за його змістом. Це вимагало зміни програми шкільного навчання, залучення народної музики, поезії, мистецтва, краєзнавства. Національна школа мала бути єдиною і організованою так, щоб усі діти мали право на безкоштовну початкову, середню і вищу освіту, на забезпечення підручниками. Школа має бути обов'язковою і світською, але за бажанням батьків можливе введення викладання релігії [9, с.348].

Продовжувала бути в центрі уваги вища школа України. Розвиваючи постанови першого з'їзду, було ухвалено доручити Секретаріату освіти подбати про запровадження у вищих навчальних закладах викладів паралельних курсів українською мовою. Для здійснення цього секція вищої школи при Українському Науковому товаристві і Секретаріат освіти мали забезпечити курси науковими силами і відкрити паралельні кафедри. Але найбільш вражаючою і дійсно знаменною для вищої школи була постанова з'їзду про відкриття восени 1917 р. Українського народного університету.

Було також розглянуто питання дошкільної освіти. Передбачалось заснування при школах українських дитячих садків і підготовка кадрів діячів дошкільного виховання, а для цього необхідно було українізувати вчительські інститути. Крім того, з'їзд виявив увагу і до позашкільної освіти, яка вимагала відкриття книгарень, бібліотек, читалень тощо.

Значна увага приділялась в постановах з'їзду підготовці кадрів українських вчителів. Як і на першому з'їзді, надія покладалася на вчительські курси, підготовчу роботу до яких треба було вести протягом навчального року. Значним досягненням була постанова про необхідність заснування в Києві науково-педагогічної академії, яка б готувала кадри лекторів, інструкторів і вчителів середніх шкіл.

І знову на з'їзді особливою увагою користувалася проблема українізації школи. Інші постанови щодо українізації школи підтверджували рішення першого з'їзду. До цього слід додати, що українські вчителі, вимагаючи українізації школи, підтвердили свою національну толерантність, виступаючи за організацію для дітей інших національностей рідної школи.

Новою була постанова з'їзду про введення посад губернських і повітових комісарів для зв'язку Генерального секретаріату народної освіти з місцями. Комісари повинні були очолити справу управління освітою в своєму районі.

Їх призначав Секретаріат освіти, або затверджував по узгодженню зі шкільними радами. Знову зверталась увага на забезпечення прав національних меншин [3, с.32-33].

Висновки. Отже, перші Всеукраїнські учительські з'їзди відіграли велику роль у справі відродження української освіти. Саме на з'їздах уперше було покладено початок створенню єдиної школи на Україні, перебудови на демократичних засадах системи управління освітою, були розроблені конкретні заходи щодо подальшого розвитку початкової, середньої та вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917 – 1920 рр.) / А. М. Боровик. – Чернігів: Чернігівські обереги, 2008. – 368 с.
2. Вісник педагогічно-професійного з'їзду. – 1917. – 10, 11, 14, 15, 16 серпня.
3. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд: тези докладів, дебати, постанови. – К., 1917. – С. 7, 18, 32 – 33.
4. Лиханова І. Народна освіта 1917-1920 років / І. Лиханова, С. Скидан // Український педагог Іван Стешенко: посіб. з історії пед. – К., 1994. – С. 10–21.
5. Постанови в справі організації освіти, винесені Всеукраїнським учительським з'їздом 5-6 квітня і передані ним 5 мая Українській Центральній Раді // Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – № 5. – Травень.
6. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917 – 1919 рр. / С. Постернак – К. : Всеукр. кооп. вид-во Союз, 1920. – 127 с.
7. Резолюції I Всеукраїнського професійного учительського з'їзду // Вісник пед.-проф. з'їзду. – 1917. – 16 серпня.
8. Розовик Д. Ф. Центральна Рада й українська культура / Д.Ф. Розовик // Український історичний журнал. – 1994. – № 2, 3. – С. 17 – 27.
9. Сірополко С. Історія освіти на Україні / С. Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.
10. Украинский учительский съезд (в Киеве 4 – 6 апреля) // Народный учитель. – 1917. – № 11 – 12.
11. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 3.
12. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 3 – 4.

АНОТАЦІЯ

Бунчук О.В. Роль товариства шкільної освіти в організації перших всеукраїнських учительських з'їздів. У статті аналізується роль Товариства шкільної освіти в організації перших Всеукраїнських учительських з'їздів (1917), висвітлюється значення з'їздів у реформуванні системи національної освіти.

Ключові слова. Товариство шкільної освіти, перший Всеукраїнський учительський з'їзд, другий Всеукраїнський учительський з'їзд, система національної освіти.

АННОТАЦІЯ

Бунчук А.В. Роль общества школьного образования в организации первых всеукраинских учительских съездов. В статье анализируется роль Общества школьного образования в организации первых Всеукраинских учительских съездов (1917), освещается значение съездов в реформе системы национального образования.

Ключевые слова. Общество школьного образования, первый Всеукраинский учительский съезд, второй Всеукраинский учительский съезд, система национального образования.

SUMMARY

Bunchuk A.V. The role of school education in organization of first nationwide teacher conventions. The article focuses attention on the role of education in the Association of Teachers first nationwide congress (1917), and their role in reforming the national education system.

Key words. Society of schooling, the first All-Ukrainian Congress of Teachers, the second all-Ukrainian Congress of Teachers, National Education System.